

יום רביעי, ח' טבת

בח' בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם שלשת ימים²⁵⁷. והי' היום קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל²⁵⁸ – נת' בכ"מ בשיחות קודש²⁵⁹.
 היום הגיע אדה"ז לכפר פיענא²⁶⁰, לפני הסתלקותו (תקע"ג).
 יום הסתלקות הרבנית הצדקנית מרת ח' מושקא נ"ע זי"ע, זוגתו של כ"ק אדמו"ר הצמח-צדק נ"ע (תרכ"א), ומנו"כ בליובאוויטש.

יום חמישי, ט' טבת

ט' טבת הוא מהימים "שאירעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם", "ולא נודע איזה היא הצרה שאירע בו"²⁶¹. אבל, כבר פירשו שבאותו יום מת עזרא הסופר. ובמפרשי מגילת תענית הובאו עוד ענינים שאירעו באותו יום²⁶².

ליל ששי, אור לעשרה בטבת, יהפך לשמחה

בכמה שיחות נזכר אודות ההכנה ליו"ד שבת, החל מעשרה בטבת, "שלשים יום לפני החג"²⁶³.

בשיחת ליל עשרה בטבת תשנ"ב (ספר השיחות): **בליל עשרה בטבת** – שכבר התחיל יום העשירי בטבת שמתחיל בערב ("ויהי ערב ויהי בוקר"), ואעפ"כ לא התחיל **הצום** דעשירי בטבת עד עלות השחר. . מודגשת ביותר ה**נתינת כח** ("עת רצון") לנצל את הזמן **לעבודת התשובה** שמביאה את הגאולה, שע"ז יתבטל הצום דעשירי בטבת עוד לפני התחלתו. [ובר"ד משיחה הנ"ל: שמנצלים את הזמן הנותר עד הצום לעשיית תשובה. . שעד עלות השחר (ואפילו עד להתחלת הזמן שלפני-זה, כהזירות להתחיל להתענות עוד קודם עלות השחר) נותרו עוד כמה שעות – הרי זה **ריבוי זמן לעשות תשובה**!].

כל תענית שאוכלים בו בלילה הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר²⁶⁴. והוא שלא ישן שינת קבע. אבל אם ישן שינת קבע אינו חוזר ואוכל ולא שותה, אלא אם כן התנה לאכול או לשתות. והרגיל לשתות בלילה אחר השינה מותר לשתות בלא תנאי. ומכל מקום, תוך חצי שעה לעלות השחר²⁶⁵ אסור להתחיל לאכול סעודת קבע, אבל טעימה בעלמא (אכילת פירות וירקות ושתית משקה שאינו משכר אפילו הרבה, ואכילת מזונות כביצה ולא יותר) מותרת.

יום ועש"ק פרשת ויגש, עשרה בטבת, יהפך לשמחה

היום הוא תענית ציבור, יום האסור באכילה ושת'י, לפי שבו סמך מלך בבל על ירושלים.

בשיחת עשרה בטבת תשמ"ט: יש לומר אז אויך בזמן הזה איז דא א חומרא אין דעם תענית פון עשרה בטבת לגבי די אנדערע צומות – ווען עשרה בטבת איז חל בערב שבת, איז מען דעמולט משלים דעם תענית ביז צאת הכוכבים (אפילו אויב מ'האט מתפלל געווען תפלת ערבית של שבת מבעוד יום) אפילו לפי הדיעה אז ביי אנדערע תעניות טאר מען ניט פאסטן בערב שבת נאך מעריב.

(257) מגילת תענית בסופה. הובא בשו"ע או"ח סי' תקפ.

(258) מס' סופרים פ"א ה"ז.

(259) ראה לקוטי שיחות חלק כד בתחלתו. ובשיחת ש"פ מקץ תשנ"ב (בספר השיחות).

(260) בכמה שיחות ואג"ק נק' פיענא.

(261) מגילת תענית והובא בשו"ע שם.

(262) ונתבאר בשיחת ש"פ ויגש, ט' טבת תשמ"ט (בספר השיחות במקומו).

(263) וראה גם ספר השיחות תשמ"ז ע' 243 ואילך.

(264) ראה להלן ביום בהערה.

(265) להעיר שבשו"ת בצה"ח ח"ג סנ"ב סק"ו ר"ל בדא"פ בדעת אדה"ז בסידורו (סדר ספה"ע) שלילה שלפני התענית קיל טפי, ומותר לאכול עד עלוה"ש ממש, דל"ג שמה ימשך. אבל, נוסף לזה שכ' כן רק מסברא ואין לזה שום מקור, והו"ע הרגיש שהוא דוחק (אף שהביאו עוה"פ בוס"ד, במסקנת הדברים, ושוב בדא"פ), ומסתבר לומר דל"פ רבנן – יל"פ בפשי' דבסידור שם מיירי בטעימה בעלמא, ולא נחית לפרט, מדלא קאי בדיני ק"ש ותפלה. זו"פ.

ובלקוטי שיחות (באופן אחר קצת): ולהעיר, שגם לפי ההלכה ש"כל ד' צומות הללו אם חלו להיות בשבת נדחין" – ישנה חומרא בעשרה בטבת לגבי שאר הצומות, שרק הוא אפשר לחול בערב שבת (קביעות שנה זו), ואז משלימין עד צאת הכוכבים גם אם התפלל תפלת ערבית של שבת מבע"י.

מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שאירעו צרות לאבותינו ותכלית התענית כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה²⁶⁶. וכתבו הפוסקים, שלכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהן, כי אין העיקר התענית, ואין התענית אלא הכנה לתשובה²⁶⁷. ולכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים תפסו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין לפטור עצמו בתשובה לבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם²⁶⁸.

כתב הרמב"ם כל השרוי בתענית וכו' לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא אלא ואונן כענין שנאמר מה יתאוונן אדם חי גבר על חטאיו. וכתב השל"ה: ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו, כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק הנהיין מזיו שכינה, כן יתנהג גם כן להיות כל היום דבוק בו יתברך בתשובה תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם²⁶⁹.

חולים פטורים מלהתענות וכן מעוברות ומניקות המצטערות.

266 וראה שו"ת חת"ס או"ח סר"ח שכתב לדייק מל' הרמב"ם תעניות פ"ה ה"א "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" שד' צומות נקבעו על התשובה ולא לאבל. וכתב שם, שלכן נהגו לומר ידוים וסליחות. וכדברי הרמב"ם, כ"ה מפורש יותר במאירי ברכות ו, ב: שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה. אבל ראה בר"ן תענית ט, א בדפי הר"ף, הובא בתויו"ט תענית פ"ד מ"א, שנקבעו לאבל ולא לתפלה. וראה שם בר"ן ז, א. וכ"מ קצת בריטב"א מגילה ה, א ד"ה אבל. שם תענית י, א. ובמאירי פסחים נד, ב לגבי ת"ב "אבל לכאן קאי בכל ד' צומות): אינו אלא לזכר אבל. ומה שחייב להתענות – היינו מחמת צער להרגיש העינוי. ומצינו כע"ז באבילות, כתענית ביום שמת אביו או רבו, וכן התענה דוד כשמתו שאול ויונתן בנו, וכן היו מתענים ביום מיתת החכמים (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ז, הובא בטור יו"ד סע"ח). אמנם, גם אם נקבעו רק לאבל, הרי המתאבל ג"כ צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה (ראה רמב"ם אבל פ"ג ה"ב). ולהעיר מרמב"ם תפלה פ"ג ה"ח שבשאר תעניות קורין ברכות וקללות כדי שישבו, משא"כ בד' צומות. ובשו"ת הצ"צ או"ח סי' קי (במהדו"ח) הביא ד' הרמב"ם הג"ל, וסמך לה מש"כ בר"ן כ"ל. ועלה כתב שחובת קריה"ת בד' צומות היא לפי ש"חייב לזכור האבל והחורבן כו' וכמ"ש הגד להם את הבית ויכלמו מעונותיהם כו", ונמצא שג"ז משום תשובה. ובפשטות, שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו החריבו לפי שלא עשה תשובה (מדרש תהלים עה"פ ק"ז, ז. וילקוט שמעוני שם רמז תתפו). וראה שערים מצויינים בהלכה לאאזמור"ר סי' קכא ס"ב, שכתב שלכן תיקנו סליחות ויודיו (וכבר הקדמוני בענין זה בשו"ת חת"ם כ"ל) וזעקת י"ג מדות בשעת קריאת ויחל. והביא מש"כ בערוה"ש סתקס"ו ס"ג שמה"ט מפטירים דרשו במנחה לעורר לתשובה, לפי שבת"צ מתודים בסוף היום.

וראה בארוכה לקו"ש ח"ג ע' 159 ואילך, שישו בתעניות אלו שני העניינים, שהחפצא הדיוס שהוא בעצם "יום רצון לה" גם ללא פעולת האדם (ראה שם ח"ג 40), אבל היותו "יום רצון" מתגלה ע"י הצום והנהגות התענית שביים זה, וכן שהדרך להרגיש ולנצל מעלת היום היא ע"י עינוי הגוף שזה מעורר את האדם לתשובה.

267 ובחיבור התשובה למאירי: כי ענין התענית אינו מכוון לעצמו אבל הכוונה בו היותו הערה לתשובה ומעשים טובים וכשאין התענית בזה האופן אינו תענית. וראה ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ועוד.

268 וראה שם פלא יועץ ערך תענית, שמאחר שהתענית דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו נאמר זבח רשעים תועבה. [וראה תולעת יעקב בסוד עש"ת].

וממשיך: ואפשר שבתענית אם לא עשה שום דבר מדרכי התשובה יקבל שכר טוב בעמלו ועושה פרי למעלה וכפרה עושה בחסדי האל ית"ש כי לא בזה ולא שקץ ענות עני, אבל עיקר התענית הוא כדי שייכנס לבבו הערל ויפשפש במעשיו וכו' וישבו אל ה' וירחמהו, ובפרט בתענית צבור כבר כתב הרמב"ם (בנראה הכוונה לתעניות פ"א ה"ה) כי מה ימה ומה יוסיף להתענות על צרות שעברו מאי דהוה הוא אלא עיקר התענית הוא כדי שיתן לב שהצרות באו בעונות אבותינו ועדיין אבותינו דוגמת הקרבן צריך לצרף עמו התשובה כמו שצריך עם הקרבן, שבלא תשובה עליו ה' וירחמו.

269 ושם: וקל וחומר שיהיה סר מרע להרחיק מעליו כל נדנדו בעירה וכל מדה מגונה, ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול שבעולם, כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתייה, על כן יגבור על הכעס. [ומקרא מפורש הוא וישעל נח, ת: הן לריב ומצה תצמו וגו'. וכן הובא בראשית חכמה שער התשובה פ"ד (ועוד) בשם ס' הישר לר"ת (ולפינו לא נמצא). ובספר חסידים סתרי"ז (הובא בר"ח שם): כשאדם מתענה ישמור עצמו שלא יה' כעסן בו ביום כי כשהאדם רעב הוא כעסן ואם יכעוס מוטב לא שלא יתענה והיה' שבע וטוב לבריות שלא יתקוטט. ובפלא יועץ שם: וצריך לזיזה ביום התענית מכל ממשול והרהור עון שלא יבא כטובל ושרץ בידו או כנוטע אילנות ומצד אחר מקצץ בניטעיות וביתר צריך לזיזה מן הכעס שביים התענית הוא מנותד מאד לבעוס על עילה כל הדוא ומאחר שהכעס הרי הוא כע"ז נמצא שההפסד גדול על השבח וההעדד טוב מציאות הרע אם לריב ומצה יצום לכן יתגבר מאד ויעמוד על המשמר לבל יגע לריק].

ועוד שם: גם לא ישיח שום שיחה בטילה, רק כל מגמתו תהיה על דבקתו בהשם יתברך ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום יאה באמונה ובנחת וימחר לחזור לדבקתו.

ועוד שם בשל"ה: גם אחר התענית לא ירבה בענויין, וביים התענית לא ידבר מענין אכילה הלילה באם אפשר לו – דהיינו שיש לו אשה המכנת לו מאכל – לא יתפעל לחקור מה יאכל בלילה, כי היים שמתענה בו הוא קדוש מדוגמת עולם הבא שאין בו אכילה ושתייה.

חתן וכלה בשבעת ימי המשתה, מתעניין.

בעל ברית משלים תעניתו ונותנין הכוס לתינוק לשתות והסעודה עושיין בלילה²⁷⁰.

בנוגע לפדיון הבן שחל בעשרה בטבת שחל בערב שבת, ראה בהערה²⁷¹.

גם מי שפטור מלהתענות, לא יאכל מעדנים רק יאכל מה שצריך לקיום נפשו.

הצום מתחיל מעלות השחר (לחשבון 16.1 מעלות בשעה 5:48).

הנוסע ממקום למקום צריך להמתין ולהתענות עד צאת הכוכבים במקום שנמצא באותו זמן²⁷².

הלכתא למשיחא: כל הצומות עתידין ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידין להיות יום טוב וימי ששון ושמחה²⁷³.

ובלקוטי שיחות: "מכיון שעשרה בטבת הוא ההתחלה והסיבה דכל הצומות, הרי כאשר מהפכים אותו ליום טוב, מתהפכים בדרך ממילא כל שאר הצומות ל"ימים טובים וימי ששון ושמחה".

בשולחן ערוך (סוף הלכות תענית)²⁷⁴: ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה. ונתבאר בלקוטי

270 אפילו כשחל בערב שבת.

271 יש לעשות הפדיון ביום ועש"ק. בנוגע לסעודת פדיון הבן, כמה אופנים: א. לחלק אשישה ואשפר, חלה שום וסוכר, לכל המסובים ליקח לביתם. ב. להוסיף בסעודת ליל שבת תבשיל וכו' לכבוד פדה"ב (והוא ע"ד הדין בר"ח שחל בשבת). ג. לעשות הסעודה במוצ"ש. ד. גם אפשר לעשות סעודה נוספת, כמו הנהוג בשלום זכר, אחרי הסעודה בליל שבת, ויהא ניכר ומפורסם שהוא מחמת פדה"ב. ואפשר לעשות בהוספה לזה כאופנים ה"ל. גוף פדיון הבן כדאי לעשות בועש"ק סמוך לערב, וכפשוטו בתנאי שהוא ללא חשש חילול שבת. וראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב ס' לבקית והנסמן שם.

272 באם מרגיש חולשה יתירה וקשה עליו התענית, יש מקום להקל לגמור את הצום לאחר שכבר לילה במקום שיצא משם. וראה שו"ת באתרא דרב ס' טז"מה (אפי' לגבי ת"ב). וש"נ.

273 רמב"ם סוף הלכות תעניות – נתבאר בלקוטי שיחות חלק טו ע' 412. ושם, גם ע"ד השייכות לעשרה בטבת במיוחד. ומעלתם תהי' גדולה יותר מכל המועדים שבזה"ז, שהרי המועדים שבזה"ז יבטלו לעת"ל, וגם נעלים יותר מימי הפורים שלא יבטלו לעת"ל – סה"ש תנש"א ח"ב ע' 686. וראה גם שיחת ש"פ פינחס תשמ"ז (תורת מנחם ח"ד ע' 99 הע' 17). סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 530. תשמ"ט ח"א ע' 139. שם ע' 167. ובכ"מ.

ע"ד חיוב סעודה לעת"ל (ולא רק איסור הספד ותענית כבפירש"י ר"ה יב, ב ד"ה יהיו לששון ולשמחה. ולהעיר מהשק"ט בסעודות תוכנה אם הם סעודת מצוה): ראה מג"א ס' תקנ"ב סק"א (בנוגע לזמן בית שני, ושלכן מרבין בסעודה הראשונה בעת"ל לזכרון שיהפך במהרה בימינו לששון ולשמחה. וראה סידור יעב"ץ דיני ביהמ"צ שער שלכת אשנב ג סק"א. ובכ"מ שמה"ט נהגו לעשות סיום במוצאי ת"ב, ובתשעת הימים ככלל – ראה דברי תורה (מונקאטש) תנינא ספ"ב. שלחן מלכים (לנדא) פתיחה להל' תפלוין שלום ואמת סקט"ו רס, אג, ו). נחל אשכול על ס' האשכול ח"ב הל' ת"ב ע' 18 (דמחוייב בסעודה דאיתקש למועד כר"ח. אמנם, בר"ח אי בעי לא אכיל פת). שיחת ב' עשרה בטבת תשמ"ב (דששון ושמחה קאי על סעודת יו"ט בבשר ויו"ן). שיחת יום ב' דר"ה תשנ"ב (סעודה גדולה ביותר כסעודת שלמה בשעתו).

ע"ד איסור מלאכה (שבשלוש הפסוק "מועדים טובים", והרי ר"ח איקרי מועד ולא איקדיש בעשיית מלאכה. אבל בתוספתא סוף תענית, וכן ברמב"ם, "יו"ט", ובכמה מקומות "יו"ט" היינו גם איסור מלאכה, ראה מגילה ה, ב (וידוע שכ"ב להוכיח נתן העזתי שר"י). וכ"ה בלשון הרמב"ם בכל מקום. אלא, ש"יו"ט" שבמג"ת הוא רק לענין הספד ותענית): הנה, בפירש"י ר"ה שם משמע קצת שאין איסור מלאכה (אבל שם קאי רק פשי"ש ושמחה). וכ"ה בטו"א שם (ד"ה בזמן) בפשטות (לגבי זמן הבית. וראה גם הגהות חשק שלמה תענית פ"א מ"ד ד"ה וכשהי' שו"ת בנין שלמה ח"ב ענינים שונים ס"ח). וכן מוכרח בשו"ת מהרש"ל ס"ד, שכשיבנה ביהמ"ק יקריבו תודה גם בת"ב. אבל ראה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סר"ג בהגהות לשו"ע או"ח ס' תקפ (בשם הר"י איידליין) שאסור במלאכה ככחוח"מ, עיי"ש. וראה דרשות חת"ס ח"א דרוש לז' טבת תקע"ד (פג, א – ד"ה כתיב. וכ"ה בתורת משה תנינא ס"פ וינש) בדרך אפשר (מטעם אחר, ע"פ המדרש "ולמועדים טובים כנגד שם מלאכת שבת"). שם דרוש לח' טבת תקפ"ט (פט, א ד"ה כתיב). וראה שו"ת עמק התשובה ח"ח בפתיחה ע' לא (מד"ע).

קרבנות: בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 694 נזכר בין הדברים ע"ד קרבנות המועדים, כולל ימים אלו שיהפכו לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואולי הכוונה (נוסף לקרבנות מצד תוכנת ביהמ"ק – ראה עזרא ח, חג ואילך שהקריבו בכל יום, גם בת"ב) לקרבנות נדבה, שלמים ותודה (ראה שו"ת מהרש"ל ס"ד. ונש"ע אדה"ז ס"א סק"א (ס"א). ולהעיר שבשו"ת מהרש"ל כתב רק בנוגע לעת"ל, ובמג"א שינה וכתב בל' עבר שהי' יו"ט בזמן המקדש, ואדה"ז השימט ד"ז וכתב רק שהקריבו תודה ותו לא. גם לא נחית לבאר אם הכוונה בזמן בית ראשון או ב"ש. ולכאורה קאי בזמן ב"ר, ומה"ל לא כתב שהי' יו"ט). ולהעיר גם מקרבן עצים בת"ב (תוספתא בכורים פ"ב, ח. וראה ניצוצי אור (מרגליות) מגילה ה, א), וכן בת"ב נדחה, בעשייתו באב (תענית פ"ד מ"ה. תענית יב, א. וראה שו"ת חת"ס או"ח ס' קנז. הנסמן בשו"ת יב"א ח"א סל"ד סק"א). ולהעיר מהפכו – שקול"ט בנוגע הקרבנות קרבנות יו"ט בזמן תוכנת ביהמ"ק בימי שלמה כשאכלו ושתו – ראה לקו"ש ח"ח ע' 56 הע' 42.

כשמישיח בא באמצע התענית: וראה בסה"ש תנש"א ח"ב ע' 832 (תוכן משיחת צו"ת תנש"א) בנוגע לנתינת כח לדחיית הצום לגמרי בימות המשיח, שמוקם לשק"ט בנוגע לתעניות דרבנן אם משיח בא באמצע היום אם צריך להשלים התענית. וראה גם שם ח"א ע' 26 הערה 105 (שיחה ה"ל).

274 ועד"ז בפור' שם (בשינויים. ונתבאר בלקו"ש חט"ו שם ע' 414 הע' 19).

שיחות²⁷⁵, שלכן הובא בשו"ע להלכה בזמן הזה, שנוגע למעשה באופן התענית, שהתשובה ביום התענית היא באופן כזה שפועלת (עד) שהצום יהפך "לששון ולשמחה".

מנהג ישראל להרבות בצדקה²⁷⁶ ביום התענית. נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב²⁷⁷. אמרו רז"ל אגרא דתעניתא צדקתא.

אין שוטפים את הפה ביום התענית²⁷⁸.

שכח ואכל מחוייב להשלים התענית. ואינו צריך להתענות יום אחר, אם לא שכוונתו לשם כפרה. ויכול לומר עננו בנוסח: עננו ביום צום התענית זה. ואם אכל פחות משיעור כותבת בכדי אכילת פרס או שתה פחות מרביעית לא נעקר התענית ממנו ויאמר עננו כרגיל.

אכל ככותבת או שתה מלא לוגמיו לא יעלה לתורה לכתחילה²⁷⁹.

אמירת הסליחות בתוך סדר התפילה.

סדר התפלה לשחרית

בשחרית: רק הש"ץ אומר עננו²⁸⁰, בחזרת הש"ץ, בין ברכת גאל ישראל לברכת רפאנו. [וכן אומרו במנחה, כדלקמן]. שכח, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

לאחרי חזרת הש"ץ, תחנון, נפילת אפים, סליחות (מתחילים מ"כי עם ה' החסד" ומשמיטים הוידוי – "אשמנו"), אבינו מלכנו הארוך, ואנחנו לא נדע, חצי קדיש²⁸¹. מוציאין ס"ת וקורין ג' גברי בפרשת ויחל משה²⁸².

בנוגע לאמירת וידוי תחנון סליחות ואבינו מלכנו כשיש ברית וחתן וכדומה, המנהג בבית חיינו²⁸³, שהקהל (משא"כ החתן ובעל ברית) אומרים סליחות אבל משמיטים וידוי, תחנון, ואבינו מלכנו²⁸⁴.

275 חט"ו שם ע' 416. וראה שם הע' 38.

276 צדקה זו – לא מכספי מעשר.

277 ראה בפירוש"י ברכות ו, ב ד"ה אגרא דתעניתא שנותנין צדקה לערב. ומשמעותו רש"י שבערב אחרי שהתענו העניים יהא להם מה לאכול. וראה ש"ל"ה מ"ס תענית נר מצוה. א"ר תקס"ו סק"ב. משנ"ב שם סק"ב. כה"ח סקט"ו (נסמן בלקו"ש כה' ע' 446 הע' 45. שם ע' 470 הע' 85). אבל י"ל בכוננתם שנותנים לקראת ערב. וכ"ה בתוס' מגילה כא, א ד"ה ואין מפטירין, וראה גם במטה משה סתשנ"ה, הובא בא"ר משנ"ב וכה"ח שם, ליתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ושמשו"ה נכון להפטיר דרשו בערב אחרי שעושים צדקה. ואכתי י"ל, שברש"י מייירי שחילקו מזון לעניים במוצאי התענית, ולכן נותנים אז בערב. וכ"מ בשבה"ל ס"פ.

איברא שברש"י סנהדרין לה, א ד"ה כל תענית – ונסמן בהגהות הגר"י פיק במסורת הש"ס ברכות שם – משמע שנתנו לביל התענית, לפני התענית (וביד רמ"ה שם סתם וכתב "ביום התענית"). ודוחק לומר שבליל תענית הכוונה במוצא (אף שכ"מ קצת במאירי שם). ואולי תרוויחו איתנה. וכ"ה בשמחת הרגל להחיד"א לימוד ג (כא, א) שצריך ליתן לפני התענית ולאחרי.

278 מי שיש לו צורך מיוחד, כגון שסובל מריח הפה וכדומה, ישטוף פיו בדבר מר (כמ"פ וכדומה) ויכפוף ראשו שלא יבלע. וראה שו"ת באתרא דרב ס' א'תקפח.

279 שו"ת באתרא דרב ס' כ"ט"ז.

280 באם אין עשרה מתענים – אומר הש"ץ עננו בברכה בפני עצמה אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים. ועל כל פנים כשיש עוד שבעה שאכלו פחות מכשיעור. וראה בארוכה בהערה להלן דיני קריה"ת.

אם הש"ץ עצמו אינו מתענה, – אע"פ שלכתחילה אין לא להיות ש"ץ (אפילו אם הוא אבל ר"ל), בדיעבד אם עבר או אם אין ש"ץ אחר – אומר עננו בשומע תפילה ובנוסח "עננו ביום צום התענית הזה" (מג"א תקסו, ס"ז).

281 א"א א"ל אך אפים (רק בימי שני וחמישי). וראה שו"ת באתרא דרב ס' י"זת"רב.

282 באם אין עשרה מתענים – אפשר לקרוא ויחל אם יש בביהכ"נ אף רק ג' מתענים.

אלא שיש"א שכשאינן מתענים שלא מחמת חולי אין להקל, וכדמוכח בשו"ת קול גדול למהר"ם חביב ס"ד דמייירי רק באיני – שו"ת שערי צדק (פאנעט) ס' קיט. פרי השדה ח"ג ס' קסח סק"ב. שם ס' קעט. זכרון יהודה שם. אפרקטא דעניא ח"א ס"ע"ד ד"ה א"כ. בארות אברהם אר"ח ס"ו. וגם בשו"ת צ"צ במהד"ח אר"ח ס' קיא מייירי באיניסי (וכן בפס"ד שלו ס' תקסו. אבל שם י"ל דנקטי' לדוגמא בעלמא). ועוד להעיר שבכ"מ כתבו רק כשיש עשרה מתענים בעיר, ונוגע לשלוחים הנמצאים בערים רחוקות.

אלא, שבזמננו כשאינם מתענים מחמת העדר הידיעה, כאנוסים דמי, וכתניקות ששנו. ובהנ"ל כשפורשים מדרכי צבור בשאט נפש. ועוד, שרובם ככולם של הסבורות שהובאו בשו"ת הצ"צ שייכים גם בכגון דא.

283 היו בזה כו"כ הוראות במשך השנים. ואכ"מ. בפועל, המנהג ככפנים.

284 באופן כזה אין מדלגים כלל בסדר הסליחות. והיינו שמתחיל מסלח לנו, ואומר א"ל אך אפים, ועיבור, סלח לנו, וממשיך בסדר הסליחות ללא דילוגים, כולל אמירת הוידוי ("אשמנו") שבסדר הסליחות כדרכו. [ודי בזה במה שמניחים מקצת – והיינו מה שמדלג בסדר התפלה על תחנון – מחמת החתן ומילה].

סדר התפלה למנחה

יש להקדים תפלת מנחה שיהא קודם בין השמשות (היינו, לסיימה קודם שקיעת החמה). והיינו, שנוסף לזה שראוי להקדים להתפלל לפני השקיעה גם בשאר ימים, הנה, ביום תענית בפרט, ובמיוחד כשחל בערב שבת קודש, נכון להקדים מחמת כמה טעמים וחששות. בדיעבד, אם נתאחר בתפלתו, אפשר לקרוא בתורה ולהפטיר ולהתפלל מנחה גם בין השמשות²⁸⁵.

קוראים בתורה ומפטירים דרשו בתפילת מנחה כבכל תענית ציבור.

סדר התפלה: הודו, פתח אליהו (בקביעות שנה זו), וידבר, אשרי, חצי קדיש, ויהי בנסוע, קריאת התורה ("ויחל משה"), הפטורה ("דרשו") וברכותי, יהללו, חצי קדיש, שמונה עשרה ("עננו"), חזרת הש"ץ, קדיש תתקבל, עלינו, קדיש יתום. ואין אומרים תחנון ואבינו מלכנו הארוך בקביעות שנה זו.

בתפילת העמידה אומרים כולם "עננו" בברכת "שמע קולנו". שכח היחיד ולא אמר, ראה בטבלא שבסוף הלוח.

בחזרת הש"ץ אומר הש"ץ "עננו" בין "גואל" (ברכת "גואל ישראל") ל"רופא" (ברכת "רפאנו"), וברכת כהנים ("אלקיננו ואלקי אבותינו") לפני שים שלום.

הלכתא למשיחא: בר"ד משיחת ח"י תמוז (תענית י"ז בתמוז נדחה) תנש"א, שיום זה יכול להיות יום שבן דוד בא, ובמילא יאמרו בתפלת המנחה לא בנוסח דיום התענית אלא ענינים של שמחה, שבברכת "שמע קולנו" מותר להוסיף כמה ענינים.

בר"ד הנ"ל, שכשיבוא משיח צדקנו היום יחסכו לקרוא בתורה במנחה²⁸⁶.

דברי כבושין אחר מנחה²⁸⁷. וגם בקביעות כזו.

בשיחת עשרה בטבת תשד"מ (קביעות שנה זו): דובר כמ"פ אודות "מנהג ישראל" שבוים התענית לאחר תפלת מנחה. . יאמרו "דברי כבושין" כדי לעורר לתשובה. אמנם, בנוגע ליום התענית דעשרה בטבת שחל בערב שבת, יש מקום לשקוט בקשר למנהג זה, כי: (א) בערב שבת לאחר חצות היום טרודים ביותר בהכנות לקראת יום השבת, וע"פ התורה יש לרוץ כדי להספיק את כל ההכנות לקראת שבת. . כך שלכאורה, אין פנאי לאמירת "דברי כבושין". (ב) מכיון ששבת "אין עצב בה", מובן, שגם הכניסה לשבת, ולפנ"ז – ההכנות לשבת, צריכים להיות מתוך שמחה, ועפ"ז: בנוגע לעצם ענין הצום – הרי ישנו חיוב ע"פ שו"ע להתענות (ולהשלים) גם כאשר עשרה בטבת חל בערב שבת, אבל בנוגע לאמירת "דברי כבושין" – הרי מכיון שאין זה אלא מנהג בלבד, יש מקום לספק האם מנהג זה הוא בתקפו בתענית שחל בערב שבת. ויש להוסיף בזה, שהקביעות דיום התענית מסוג זה (ד' צומות) בערב שבת. . הוא דבר בלתי רגיל כלל. . ומכיון שכן, יש מקום לומר שתוקף המנהג אינו שייך במקרה בלתי רגיל זה. . כידוע שבדבר בלתי רגיל לא שייך התוקף דמנהג כו'. אבל אעפ"כ, ישנה עצה פשוטה לקיים מנהג זה גם בעשרה בטבת שחל בערב שבת, כדלקמן. עיקר ענין הצום הוא – "יום רצון לה". . ומובן, שתוכן הענין ד"יום רצון לה" הוא ענין של שמחה. ועוד: ענין התענית הוא – "מדרכי התשובה". . והרי שלימות ענין התשובה – תשובה עילאה – היא בשמחה רבה. . ועפ"ז – הרי הדיבור אודות עניני הצום ("דברי כבושין") יכול להיות בענינים של שמחה – "יום רצון לה", תשובה עילאה, וכיו"ב. כך שאין זה בסתירה לענין ד"אין

285 ובאחרונים כתבו להסתפק בנוגע תפלת עננו כשחל בע"ש אחרי כניסת השבת (ראה שו"ת דבר יהושע יו"ד ס"ג. ועוד). אבל לענין אמירת הש"ץ או"א ברכנו אפשר לאומרה בין השמשות. (ראה שו"ע אדה"א סתרי"ג ס"ח, אפי' בנוגע לנ"כ, שצ"ל קודם צאה"כ. ומשמע שביה"ש מותר. וכש"כ בנוגע אמירת או"א וכו', עיי"ש. [וצע"ק בסיום הסעיף: מבעוד יום. גם יל"ע אם בסידורו (שחזרו בו כמחה דברים בענין בין השמשות) ס"ל נמי הכין].

286 ויל"ע אם הכוונה רק למנחה, או דבהכי עסיק התם (דמיירי בשעת מנחה). ולהעיר מהשקוט בקריה"ת במקום שאין מתענים (ראה לעיל), אם הוא חובת היום או שייך לענין התענית. ויש שכתבו לחלק בין שחרית למנחה. ולהעיר שאת"ל שיקראו בתורה כדין יו"ט – ה"ז רק בשחרית ולא במנחה.

287 ראה לקו"ש ח"כ ע' 352 (וש"נ) ע"ד מנהג כמה קהילות בעבר לומר ביום התענית בזמן מנחה דברי כבושין לעורר לתשובה, ושכדאי לעורר ע"ד מנהג הנ"ל במקום האפשרי – שיאמרו אחר מנחה (לכה"פ כמה מלים) דברי כבושין או מזמור תהלים המתאים, ובמקום שא"פ – שייחשבו עכ"פ דברי כבושין.

עצב בה". זאת ועוד: אפי' העינוי שבתענית, וכן החלק ד"דברי כבושין" הקשור עם דברי מוסר (על דברים בלתי-רצויים), שאינם עניני שמחה, גם הם מהוים הכנה לשלימות השמחה דיום השבת – ע"פ המבואר באגה"ת (פ"י) שבתור הכנה והקדמה לתשובה עילאה צריך להיות הענין דתשובה תתאה, היינו שהענין דתשובה תתאה מוסיף שלימות בענין (ושמחה) דתשובה עילאה. . ונמצא, שגם הענין ד"דברי כבושין" כפשוטו (עניני מוסר כו') שייך בתור הכנה ליום השבת, שהרי עיי"ז באים לעילוי דתשובה עילאה שביום השבת.

גם הנוהגים להחמיר ברחיצה בשאר צומות, אין להם להחמיר²⁸⁸ היום מחמת כבוד שבת²⁸⁹. וכן אין להחמיר בתספורת²⁹⁰ נטילת צפרניים וכיבוס.

באם נצרך לטעום ממאכלי שבת לראות אם יש בו מלח ותבלין, יש לסמוך להתיר לטעום מעט ולפלוטי²⁹¹.

כשנצרך לצחצח שיניים אפשר להקל לפני כניסת השבת לכבוד שבת, ויזהר שלא לבלוע המים אפילו במקצת, ע"י כפיפת הראש.

העברת הסדרה שמו"ת: פ' ויגש.

חייב אדם למשמש בגדי ערב שבת עם חשיכה [בפרט לאלו שלבשו בגדי שבת ויום טוב השבוע, ביום הבהיר ה' טבת].

המקבלים²⁹² שבת מבעוד יום²⁹³, יזהרו שלא להדליק גרות לפני זמן פלג המנחה בשעה 3:35. ועליהם להשלים התענית עד צאת הכוכבים (5:03), ואז לקרוא קריאת שמע של ערבית ואחר כך לקדש ולאכול²⁹⁴.

הדלקת גרות בשעה 4:14 (18 דקות לפני השקיעה).

צאת הצום (זמן צאת ג' כוכבים בינונים לאדה"ז) [אחרי תפלת ערבית וקידוש] בשעה: 5:03.

זמן קריאת שמע בלילה הוא משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים. ואף שמן הדין די בכוכבים בינונים²⁹⁵ – לפי שאין אנו בקיאים בהם²⁹⁶ צריך להחמיר ולהמתין עד שיראו קטנים²⁹⁷. ולכן, נכון

288 ראה עו"ש סתק"ג סק"ד. א"ר סק"ב. משנ"ב סק"ו. וראה שו"ת כת"ס או"ח סימן ק. שיח יצחק סרמ"ז.

289 ואין להחמיר אפילו בבוקר כיון שהוא לכבוד שבת.

290 רוח חיים סתקס"ו סק"ד. שיח יצחק שם. עמק הלכה ח"א סל"ו.

291 שהוא לצורך מצוה. וכן בפמ"ג סר"ג בא"א סק"א לגבי תענית יחיד בע"ש. אבל להעיר מלבוש סתרפ"ו ס"ב. ואפשר דקאי בטועם ובולע.

292 ואין בזה חשש אף שמחמת זה מוסיף להתענות יותר זמן בשבת. ולהעיר מא"א מבוטשאטש סוסי' רמט, שבתוס"ש אין איסור תענית.

293 פרטי דינים בנוגע לקבלת שבת מבעוד יום בכלל – ראה בקונטרס הנספח לשו"ת באתרא דרב סי' ד'תקצו.

294 אם נשארו זמן קצר מאד עד צאה"כ, מותר לקדש באופן שגמר הקידוש יהא אחר צאה"כ. ויקרא ק"ש בזמנה מיד אחר הקידוש ושתית היין. (ואי"ז הפסק בין קידוש לסעודה).

ואינו דומה לקידוש בליל פסח שגם אמירת הקידוש צ"ל בזמן הראוי לאכילת מצה. וכן אינו דומה למש"כ בגליון מהרש"א יו"ד סי"ט ס"ה לש"ד סק"ו שאם בירך על אכילת מצה סמוך לחשיכה ואכל כשתחשך מסתברא שלא יצא בברכתו – דהתם שאני דקאי בברכת המצות שאינו יכול לומר "וצונן" כיון שלא הגיע זמן המצוה. וראה גם כיו"ב בצל"ח ברכות יא, ב בד"ה בא"ד והי' אומר ר"ת (לענין ברכה"ת קודם עלוה"ש (לדעת ר"ת) לפטור מה שילמוד אחר עלוה"ש). וכבר נמצא כן במג"א סשל"ט סק"ח ואדה"ז שם ס"ו (והוא משו"ת תרוה"ד ח"א סרס"ט. אבל לא נת' שם טעם הדבר), לגבי ברכה על פדה"ב מע"ש ע"מ שיחול בשבת. וראה בשו"ת נוב"י מהדו"ת סוסי' קפז. (וכעיי"ז בשו"ע אדה"ז סתל"ב בקו"א סק"א. אבל שם גם אח"כ אינו עושה מצוה, שאינו מחוייב בביעורו עד תחילת שש. אבל עיי"ש שלרא"ש חייב בביעור בסוף חמש, ועכ"ז כתב שאינו מברך אז). ואולי יל"ע משו"ע או"ח סי' קכח ס"ה שאסור להתחיל בברכה על ברכת כהנים לפני שיכלה הדיבור דקריאת הש"צ כהנים. וגם להפ"י דלא קאי בקריאת כהנים, שאני התם דמצוה קעביד בלא"ה – ראה הגהות הרד"ל סוטה לט, ב.

אבל בברה"מ נצינו להדיא דמהני גם כשאסור עדיין באכילה, ראה מג"א סר"ו סק"ח ואדה"ז שם ס"ד ובפמ"ג בא"א שם לענין ברכה על המים בשעת התקופה. וכן לגבי ברכת הבדלה כשאסור אז בשתיית היין – ראה שו"ת תרוה"ד ח"א סוסי' קנד].

295 שפסקו בגמרא הלכה כר' יוסי לחומר א כמו בקריאת של ערבית שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם ברקיע ובאורם.

296 והארכנו בזה בקובץ אה"ת ג' תמוז תשנ"ו. וראה משלחן הבר"צ שבועות תשע"ה.

297 ובסדר הכנסת שבת כתב אדה"ז "להחמיר בקיץ [במדינות אלו] לענין ק"ש של ערבית עד שעה שלימה אחר השקיעה". ונתבאר שם אצלנו.

לחזור ולקרוא קריאת שמע כמה דקות אחר כך²⁹⁸.

שבת קודש פרשת ויגש, י"א טבת

מתענים ומשלימים עד צאת הכוכבים²⁹⁹. ממחרים לקבל שבת ולהתפלל ערבית בזמנה. ויש די זמן שיוכלו לקדש לפני שעה השביעית (בברוקלין: 5:56 עד 6:56)³⁰⁰. ויש להזדרז אחר תפלת ערבית לקדש שלא לשהות בצום כשהוא מעונה³⁰¹.

חל ליל טבילה בליל שבת, ראה בהערה³⁰².

יש ליזהר שלא לטעום לפני קידוש.

כשמאיזה סיבה אי אפשר להמתין עד אחרי מעריב אפשר לקדש אחרי צאת הכוכבים לפני תפלת ערבית, אבל אין לאכול מזונות יותר מכביצה אלא אם כן ממנה שומר שלא ישכח ק"ש (ותפלה) של ערבית.

מי שאינו רוצה לשתות יין, יש לו לדחוק את עצמו בקידוש הלילה לשתות ממנו (ולא יקדש על הפת או על חמר מדינה), או ישמע מאחרים המקדשים על היין. כשגם זה אי אפשר, כגון נשים הממתניות לבעליהן, וגם אין באפשרות לשתות מיץ ענבים, יקדשו על הפת (ולא על חמר מדינה).

צריך לאכול במקום הקידוש לאלתר אחר הקידוש, שאין קידוש אלא במקום סעודה. ואם אכל כזית מחמשת המינים יוצא בזה ידי חובתו. ולעת הצורך יש לסמוך על דברי האומרים שאפילו שתה רביעית שלימה מכוס הקידוש (ולא רק רוב רביעית) יוצא בזה ידי קידוש במקום סעודה. ומכל מקום אם אפשר טוב שישתה עוד רביעית שלימה מלבד רוב רביעית שיוצא בזה ידי חובת קידוש כדי לצאת לדברי הכל. ויכול לאכול אח"כ הסעודה במקום אחר בין מיד בין לאחר זמן. ואינו צריך לברך על הכוס קודם אותה סעודה.

אף שמצוה להמנע מלאכול שום דבר אחר קידוש קודם אכילת עיקר סעודת שבת דהיינו לחם שמברכים עליו המוציא, לפי שאם יאכל ממאכל אחר קודם אכילת הלחם לא יאכל הלחם לתיאבון, מותר לאכול אחרי התענית מיני מזונות (אחרי שקידש על היין כדי שיהא קידוש במקום סעודה)³⁰³ ולאכול לחם לאחר זמן³⁰⁴. ומכל מקום נכון להדר שלא למלא כריסו משאר

298 והעיר המזכיר הר"ל ג' ע"ה, שבפעם הראשונה שהרבי רצה שיתפללו בתענית ציבור מוקדם, אמר לי לגשת להר"ח ר' שמואל הלוי לויטין, באמרו שהרי הוא רב פוסק דינים, ולבקש שישכים להתיר להתפלל ערבית, ולהכריז שאח"כ לאחרי שיהי' 36 דקות אחרי השקיעה לקרוא ק"ש שנית (ולא הזכיר שיכולים לסמוך על ק"ש שקוראים בק"ש שעל המטה), ושכן הי' - ואולי יותר מפעם אחד - שהורה להכריז הנ"ל.
וראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' ג' רג. וענ"ת.

299 (כפס"ד הרמ"א (סרמ"ט ס"ד) וכ"כ אדה"ז בשולחנו (שם סי' ב), וכן המנהג. וכ"ה בכמה שיחות קודש (הועתקו לעיל). אבל להעיר מפס"ד להצ"צ שתקס"ב ס"א ש"ל דרשאי לטעום מששקעה החמה. בצירוף כמה דעות. [ובפרטיות, שלדעת כמה ראשונים בכל תענית מותר לאכול משקיעה"ח. (וראה גם שפ"א תענית יב, א ד"ה כל, דעמא דבר מקילין לאכול בביה"ש ויש להם ע"מ לסמוך. ובערוה"ש שתקס"ב ס"ט שהסומך להתענות רק עד ביה"ש אין מוניחין אותו). ובע"ש בפרט - לכמה ראשונים מפסיק להתענות משקיעה"ח שכבר קידש היום. וי"א שבע"ש מתענה ומשלים רק אם ירצה, ובלא השלים ואכל לפני שקיעה"ח (אחר קבלת שבת או תפלת ערבית, או אף קודם הליכה לביה"כ"ג) עדיף. וגם אם חייב להשלים - נחלקו אם השלמה היא דוקא עד צאה"כ, עד שקיעה"ח או קבלת שבת].
300 ובפסטות, אם נתאחר בתפלתו יקדש גם בשעה זו. אלא ש"א מפי השמועה במעשה רב באו"א. וכבר העירו שצ"ע בשמועה זו. ואכ"מ.

301 ראה בשו"ת הרמ"ע מפאנו סע"ט, הובא בפר"ח או"ח סת"ז, והב"ד במשנ"ב שם סק"ד.

302 מותר לצחצח שיניים בצום לצורך טבילה. אבל עדיף לצחצח בליל ששי. ואחר כך בליל שבת לפני הטבילה להדיח הפה היטב. בכלל, מותר לשתות לפני טבילה. אחרי צום מותר גם לאכול קצת בכדי שיוכלו לטבול עם דעה מיושבת. ובליל שבת שצריך לשמוע קידוש לפני שאוכלים, הרי צריך גם לאכול מזונות או המוציא, או רביעית יין (או מיץ ענבים), בכדי שיהא קידוש במקום סעודה. ועדיף לא לאכול סעודה שלימה אם אפשרי. ובכל אופן, לא לאכול בשר עד שיחזור מבית הטבילה. ובמקום הצורך כגון שמתביישים מחמת האוירחים, אפשר לאכול גם סעודה עם בשר. ואיך שיהי', מההכרח לנקות היטב אחר כך שלא יהא שום חשש חציצה - ראה בכ"ז בשו"ת באתרא דרב סי' לבר"ס.

303 ומבשר בריכה אחרונה (ולא נהגו לפטור בברה"מ כמ"ש במשנ"ב סי' קעו בבה"ל ד"ה אם בידך. וברוב העוגות שבימינו בלא"ה אין ספק פה"ב. וראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' כ"בעד בד"ה וגוף השאלה במסגרו. וע"ש).

304 שנוסף לזה שאין למחות ביד המקילין (כיון שזמן הדין אין חיוב גמור לאכול סעודת שבת לתיאבון), הרי מותר לכתחילה לאכול

אכילות קודם סעודת הפת.

האוכלים מיני מזונות אחר קידוש, ומפסיקים ואוכלים הסעודה אחר זמן³⁰⁵: על המקדש לשתות רביעית שלם לצאת מספק ברכה אחרונה על היין. מכסים המזונות³⁰⁶ בעת הקידוש³⁰⁷.

הרוצים לשתות מים (או קפה) אחרי קידוש³⁰⁸ קודם סעודת פת³⁰⁹ יזהרו לשתות מים פחות מרביעית³¹⁰, ואם שתה בשיעור רביעית מברך ברכה אחרונה³¹¹. אמנם, המפסיק אחרי הקידוש ומברך ברכה אחרונה ואוכל סעודת פת לאחר זמן (ויוצא קידוש במקום סעודה במזונות, או רביעית יין, כנ"ל), אין צריך ליזהר בזה (ואם שתה רביעית יין ומברך על הגפן לפני הסעודה, נפטרו שאר משקין מברכה אחרונה בברכת על הגפן, כדלהלן).

יין פוטר כל מיני משקין³¹² מברכה ראשונה שהיא שהכל נהי' בדברו, אם היו המשקין לפניו כשבירך בורא פרי הגפן, או שהי' אז דעתו עליהם לשתותם.

כמו כן נפטרו שאר המשקין מברכה אחרונה בברכת על הגפן. ואפילו אם הוצרך לברך עליהם ברכה ראשונה שהכל נהי' בדברו, כגון שלא היו לפניו כשבירך בורא פרי הגפן וגם לא הי' אז דעתו עליהם.

השומעים קידוש, שטעמו רק קצת מהיין (פחות משיעור רביעית), אין צריכין לברך שהכל על שאר משקין, אבל צריכים לברך בורא נפשות רבות על שאר המשקין אם שתו מהן רביעית.

בנוגע לשתית קפה חלבי אחרי קידוש: מנהגו לחכות שעה אחרי חלב לפני שאוכלים בשר. (בפשטות, חישוב השעה הוא: מסוף אכילת החלב בפועל עד התחלת אכילת הבשר, ולא מאחרי

פת הבאה בכיסוין שנאכלת לתענוג ולמתיקה וגוררים את התיאבון וממשיכים הלב למאכל, וכן אם אינו רוצה לאכול עכשיו אלא לאחר זמן מותר לו לאכול דבר מועט אחר הקידוש (ראה בכ"ז בקו"א סרמ"ט סק"ג וסק"ד). ובפרט לאחרי הצום שאין לחוש שיבטל התיאבון. ועוד ועיקר שלפי הגהת מהר"ל עה"ג בשו"ע אדה"ז סי' קפח סי' יוצא יד"ח סעודת שבת גם במיני מזונות.

305) ולאילו שקשה להם לאכול סעודה גדולה מיד אחרי הצום, עדיף לנהוג כך. ואין ליטול ידים ולאכול קצת פת ולברך ברכת המזון ולאכול שאר מאכלי שבת (דגים ובשר וכו') אחרי הסעודה, שעדיף שאכילתם תהא בתוך הסעודה.

306) ובקיצור שו"ע סי' ע"ז כתב שכשקדש ביום קודם הסעודה הקבועה ואוכל פת כסנין יש לקחת שתיים שלישות בשביל לחם משנה. (ובכמה מהדורות הוסיף עה"ג: "וכן ראיתי לנהוג אצל גדולי אחרד"). והב"ד בכה"ח סעי"ד סק"ד. מעורר ישנים (פרידמאן) סכ"ו סק"ד. ועוד. וראה בית ישראל טוסיג ח"ח לקיצור שו"ע שם שכן נהג גם בעל מנח"א ממונקאטש. וכן נהגו כו"כ. וכדומה ברור שכן ראינו במעשה רב בהתוועדות דיום הש"ק (אף שבד"כ כבר קידש לפני"ג, ולאידך כמ"פ שלא נטל ידיו לסעודה אח"כ).

ואף שהרבה אחרונים דחו דבריו (אר"ח ספינקא סרפ"ט סק"ה ודע"ת שם ס"א. קצה המטה סתר"ה סקע"ט. ברכת הבית שמו"ו ס"ג. באר יעקב סרע"ג סק"י וסרפ"ט סק"ד. בית שמואל ודוד ע"ז. ועוד. ולהעיר מארחות חיים ספינקא סרצ"א סק"ה בשם מאורי אור (ה"ד עמ"ס שבת קו, ב"ד"ה דע) שאפי' בלחם גמור כשאכל רק קצת לחולשא דליבא א"צ לח"מ), יש שצידדו כמותו.

ולכא"ו כש"כ שכ"ה לדעת אדה"ז (הביאו בהגהות מהר"ל לשו"ע אדה"ז סי' קפח סי') שיוצאים יד"ח סעודה בפנה"כ. וראה קצוה"ש ספ"ב בבדה"ש סק"ה. וראה שו"ת דברי יציב או"ח סי' קכו. מנח"י ח"ג סי"ג. תשוה"נ ח"א סרס"ד. חזו"ע שבת ח"ב ע' קצא.

307) ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' טו"דג.

308) ובנוגע לדין הפסק בין קידוש לסעודה – ראה אצלנו שו"ת באתרא דרב סי' ג'קפג. ושו"ג. ובארוכה – שם סי' יב'קפא. ובנדו"ד, נראה שהוא בגדר צורך סעודה ג"כ.

309) ואם אינו טועים יין מכוס הקידוש, נכון לעשות כן בכדי שיוכל לברך שהכל על המים לפני הסעודה, לצאת מחשש ברכה על המים שבתוך הסעודה (בשפשטות אחרי הצום שותה מחמת צמאו ולא מחמת הפת – ראה אצלנו בשו"ת באתרא דרב סי' כה'תקלא. וש"ג).

310) לצאת מחשש ספק ברכה אחרונה – ראה שו"ע אדה"ז סרע"ב סי"ג שכתב שיברך אחריו. אבל הוא במוסגר. וראה פמ"ג בא"א סי' קעד סק"ג. בא"ח ש"א ש"ב. שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סמ"ז.

ואף שבס' קעד ס"ו כתב אדה"ז להלכה שלדין שא"צ לברך על המשקין תוך הסעודה מברך ברכה אחרונה – אולי טעם הספק בשותה אחרי קידוש, כיון שהקידוש הוא מצרכי הסעודה ו"טפל לסעודה" וכאילו שותתו בתוך הסעודה, וא"כ כמו שברכת פנה"ג שעל הקידוש פוטרת המים מברכה ראשונה, מקום לומר שגם המים נפטרים מברכה אחרונה ע"י ברכת המזון שלאחר הסעודה, כיון שגם הם בגדר "כאילו שתתו בתוך הסעודה". וראה קובץ העיר"ב הל' קידוש והבדלה (כולל צ"צ, ירושת'ו) ע' רעט בטעם ההכרעה לברך ברכה אחרונה.

311) ויש שהעירו מחי"א כלל מא ס"ג, הובא במשנ"ב סי' קעד בבה"ל לס"ו ד"ה ואפילו, דאפילו במים אם הוא צמא הרבה ואינו תאב לאכול מחמת הצמאון ושותה מים לפני נטילה כדי שיתאב לאכול אח"כ ג"כ א"צ לברך ברכה אחרונה שהוא שייך לסעודה. וראה גם אלף המגן למט"א שתקצ"ז ס"ד. (אבל הרבה פעמים מטרת השת"י היא מצד צמאונו (או בקפה – שזקוק לקפאין) מצ"ע ללא קשר לסעודה,

ואינו "כדי שיתאב לאכול אח"כ".

312) ראה באורך בהלכה יומית את תשלא ובמקורות ועיונים לשם.

ברכה אחרונה עד נטילת ידים לסעודה הבשרית³¹³). אין לאכול חלב ובשר בסעודה אחת³¹⁴, גם כשממתינן כשיעור הנדרש ביניהם, ולכן צריך לברך ברכה אחרונה³¹⁵ על הקפה החלבי³¹⁶, לפרוס מפה חדשה ורק אז אפשר להתחיל הסעודה הבשרית.

שתה רביעית יין ואכל כזית מזונות מברך "על המחי" ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן³¹⁷. שתה פחות מרביעית יין, ואכל כזית מזונות מברך רק ברכת על המחי. וכן להיפך, בשתה רביעית יין ואכל פחות מכזית מזונות, שמברך רק על הגפן³¹⁸. אבל המסופק אם שתה כשיעור יין (כגון ששתה יין בין כזית לרביעית), אף שמספק אינו מברך על הגפן, כיון שמברך על המחי על המזונות שאכל כשיעור, יכלול גם על הגפן בברכתו. וכן גם להיפך אם שתה רביעית יין, ומסופק אם אכל שיעור כזית מזונות יכלול גם על המחי בברכתו³¹⁹.

בכלל, כשאוכלים מזונות מלחם שאינו גמור, יש להיזהר שלא יאכל מהעוגה יותר משיעור הנקרא כדי שביעה [=קביעות סעודה], שאז צריכים לברך ברכת המזון³²⁰. באם אוכל כשיעור של ד' ביצים של דברי מאפה שהם מזונות [=לחם שאינו גמור] ושבע מזה, [ואף אם אינו שבע מהמאפה לבד, אלא שאוכלו עם לפתן המשביע, הרי זה כאילו שבע ממנו לבדן] ונתחייב בברכת המזון מן התורה.

כאמור: מברכים על המחיה לפני נטילת ידיים לסעודה הבשרית, ואם שכח – צריכים לברך באמצע הסעודה, ובדיעבד שלא בירך – ברכת המזון פוטרת (רק) ברכת על המחיה ולא ברכת בורא נפשות³²¹.

בלקוטי שיחות: ע"פ מנהג ישראל – ש"תורה הוא" מסיימים ל"שלישי" (ולכמה מנהגים – ל"רביעי") של קריאת הפרשה בפסוק "וידברו גו' וירא את העגלות גו' ותחי רוח יעקב אביהם". ונת' שם בארוכה. וכן המנהג בבית חיינו.

מוצאי שבת קודש, אור ל"ב טבת

זמן צאת השבת בשעה 5:19.

313) וצע"ק במשמעות השל"ה מס' שבועות. ויש שנדחקו לומר ששעיקר שיהא סילוק גמור וכסעודה אחרת לגמרי, ואמלי להכי צ"ל גם הפסק שעה בין הסעודות עצמן. ואין דבריהם מוכרחים כלל. והנה בשל"ה שם נזכר גם לעשות קינוח והדחה היב. אבל שאר האחרונים השמיטו ד"ז. ולא נהגו כן כלל. ואולי הוא למתקדשים וליחידי סגולה. וראה באג"ק שם שהביא מש"כ בפמ"ג יו"ד ספ"ט בשפ"ד סק"ז ע"פ הש"ך שם שהפסק שעה מחליף קינוח. וכמה אחרונים הכריעו כש"ך. (ואף גם להט"ז סק"ב – היינו בגבינה אחר בשר דוקא. ואחרי חלב – מסתבר שלכ"ע בשעה סגו וא"צ קינוח. ובשו"ת קרן לדוד או"ח סי' קמ סק"ב החמיר דלא מהני המתנה במקום קינוח. אמנם, איהו קאי בממתין ח"ש דוקא, ולא בממתין שעה. ויש לחלק היטב. וראה גם זו והב על או"ה ס"מ סק"ב. ובדרכ"ט ספ"ט סוסק"ט שאחרי המתנת שעה ויותר צריך לחצוץ שיניו קודם הסעודה מגבינה שבין השיניים. ויש להוסיף שכשאוכלים פת ודגים בתחילת הסעודה וגם שותים ה"ז ג"כ קינוח. ואיכא רחיצת ידים בשעת נט", וממילא איכא גם עיון שלפני הנטילה).

314) ואם שתה קפה חלבי מיד אחרי קידוש קודם נ"י לסעודה אין זה בגדר סעודה אחת (אף שאין קידוש אלא במקום סעודה) – ראה שו"ת אז"נ ח"ד סת"ב. תשוה"נ ח"ז סק"ג. ויש מחמירים.

ולכאורה, כיון שהקפה אינו נפטר בברכה^ז, וטעון ברכה אחרונה לעצמו, אי"ז סעודה אחת. (וראה מש"כ ידידנו הגר"א זנגר שליט"א בארוכה בגליון פניני הלכה יוגש תשפ"ד) ולאידך, בשוטה פחות מכשיעור להתחייב בברכה אחרונה בלא"ה אינו כסעודה אחת. ולהעיר ממשק"ט בגבינה אחר בשר, כשעבר שיעור עיכול (ראה בה"ח ספ"ט סק"ט), או באכל פחות מכשיעור (שם סק"ד).

[ולהעיר שי"א שחומר זה שלא לאכול בסעודה אחת, באוכל גבינה ואח"כ בשר, הוא רק בגבינה ולא בחלב (ראה שו"ת אז"נ ח"ד סמ"ב ע"פ י"ל, הובא בדרכ"ט ספ"ט סק"ב. אבל התם קאי בחומרת הארז"ל שלא לאכול באותו יום), או עכ"פ לא בקפה חלבי (שהוא כתבשיל של חלב). ו"א שאין להחמיר כשאוכל אח"כ בשר עוף. ולמעשה, המנהג להחמיר בכל גווי. וכ"כ בכה"ח ספ"ט סק"ז].

315) ואין חשש במה שמברך ע"ד לאכול בשר – ראה כנה"ג יו"ד ספ"ט בהגה"ט סק"ה. פמ"ג יו"ד ספ"ט במ"ז סק"ג. 316) של"ה מס' שבועות. וראה פמ"ג יו"ד ספ"ט במ"ז סק"ג. וראה באג"ק ח"כ ע' רפט. שיחת חגה"ש ה'תשמ"ג.

317) י"א להקדים על הגפן, כיון שאיכילת המזונות באה מחמת היין של קידוש (שו"ת שו"מ מהדורא חמישה סל"ח. וראה תורת חיים כסופר סד"ח סק"ז מטעם אחר). ואין המנהג כן. וכבר העירו ממט"א סתקצ"ז ס"ג שמפורש דלא כוותיהו.

318) כן הסכמת האחרונים. וכן מוכח ממה שכתבו הפוסקים כן רק בספק אם אכל כשיעור (חיי"א כלל נ ס"כ. ועוד. וראה הנסמך בשו"ת באתרא דרב סי' ב'תתל"ג), ולא אישתימט חד מינייהו לכתוב שגם באכל פחות מכשיעור יעשה כן. וראה גם אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות תכו (בין הדברים) מטעם אחר. ודלא כשו"ת אג"מ או"ח ח"ב סי' קט שכתב לכלול גם באופן כזה. וגם איהו הדר וכלל חסידיו בז"ז, ואין שתיעודי משמו ב"ס. וזאת הברכה פ"ה (במהדורת תשע"ז – ע' 48).

319) ולכאורה באופן זה עליו להקדים הודאי שהוא על הגפן ואח"כ מוסיף וכולל על המחי ג"כ.

320) ראה סדר ברכת הנהנין פרק ב. ונת' בארוכה בכינוס תורה בבית חיינו "770" אסרו חגה"ש תשע"ז.

321) עיון ברה"א, יז.

ערבית: מי שלא קידש לבנה עדיין, יקדשנה הלילה בבגדים חשובים ונאים.

ליל שני, אור ליי"ג טבת

ניתל

יש לסיים שיעורי הלימוד (כולל חת"ת ורמב"ם) לפני שקיעת החמה. באם לא סיימם עד אז, אפשר להשלים אחרי חצות הלילה.

בשיחת ש"פ וישב תש"נ³²² זכר, שניתל חל בכמה שנים בתוך ימי חנוכה, או בסמיכות להם.

הלשון ניטל רמז להעדר. וי"א "ניתל" – מלשון (נתלה) תלוי. והוא זמן לידת (פי) ניטל, נאטאל – ברומית) אותו האיש³²³.

מנהג ישראל אשר תורה היא – וכן הוא גם מנהגנו³²⁴ – שבליל ניטל [משקיעת החמה ואילך] אין לומדים³²⁵ (אפילו ע"י הרהור³²⁶) עד חצות הלילה. והטעם "כדי שלא להוסיף חיות"³²⁷. ובמק"א נתבאר "שהכוונה ב"לא להוסיף חיות" – הוא בו ובהולכים בשיטתו עתה"³²⁸.

קביעותו לא ע"פ מנין בני ישראל אלא ע"פ מנין אומות העולם. וא"כ יש להתחשב עם מנין אומות העולם הנוהג במקום דוקא. ובכל מדינה צריך להיות בליל אידם דמדינה זו בזמן הזה, ע"פ לוח האינס יהודים שבמדינה (ביום כ"ה דעצמבער בארצות הברית, ע"פ מנין המדינה כאן)³²⁹.

כיון שענין ביטול לימוד תורה חידוש גדול הוא, אין לך בו אלא חידושו, ולכן אין לבטל אלא לילה אחד.

ע"ד הנהגת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בליל ניטל וההוראה מזה – ראה שיחת ש"פ וישב תש"נ³³⁰. ושם: "דערפון האט מען אויך א הוראה (ונתינת כח) בנוגע לפועל ווי אויסצונוצן דעם זמן פון "ניתל" – ניט זיין כבטל ח'ו (כדי לא להוסיף חיות), נאר לתועלת – ובפרט דורך צוגעבען אין עניני חכמה. . אדער אויך מוסיף זיין אין צדקה וחסד, אדער אין הנהגת הבית וכיו"ב. ועיי"ש בהמשך³³¹.

לימוד חסידות בליל ניטל – ברשימה מחורף תרצ"ה (בווין) שגם דא"ח לא הי' כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לומד בליל ניטל. וגם לא למיגרס³³².

אבל תוך י"ב חודש ובעל יארצייט לומד משניות בסוף התפילה כרגיל³³³.

מותר לקרוא סיפורי חסידים³³⁴.

לענין מצות עונה בליל ניטל – ראה בהערה³³⁵.

(322) ספר השיחות תש"נ ח"א ע' 192.

(323) בנוגע להזכרת שמו של אותו האיש – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יח'תרכא.

(324) וכן יש לחנך הילדים בקיום מנהג זה (באופן הרצוי, ולא ח'ו לבטל זמנם). אך אין צריך למחות במי שלומד, ובפרט אצל אלו שלא נתפשט אצלם מנהג זה – ראה בארוכה בשו"ת באתרא דרב סי' יב'תו.

(325) גם עניני ניטל – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יב'שלג.

(326) ראה בשו"ת באתרא דרב סי' לב'רפז.

(327) ועוד טעמים בשם גדולי ישראל הובאו בספרי טעמי המנהגים, ונז' באג"ק חיד"ע ע' שנא. וראה גם לקו"ש חט"ו ע' 554.

(328) הביאור בזה, איך יתכן שלימוד התורה יגרום לתוצאות בלתי רצויות – עיי"ש באג"ק.

(329) ואם יש ביניהם מנהגים שונים בזה, לנהוג בהנ"ל בלילה שאז חוגגים רוב האינס יהודים, ז.א. באותה הלילה שנתקבלה על רוב האינס יהודים. וראה ספר השיחות תש"נ ח"א ע' 192 בהערה.

(330) סה"ש שם.

(331) בנוגע לנטיעה על הציון – ראה שו"ת באתרא דרב סי' יב'תפג.

(332) וכשחל בליל ש"ק, אמר המאמר למחרת בבוקר. וראה גם היכל מנחם ע' רסח. אבל ראה ברשימה מכ' כסלו תרצ"ג. ולהעיר משיחה קצרה שנאמרה בליל ג' דחנוכה תש"נ.

(333) וכן מעשה רב במוצש"ק, אור ליי"ז טבת, תשמ"ט. וככל הנראה גם באור ליי"ט טבת תשכ"ה.

(334) כן המנהג בכ"מ, וכן נהג הר"י ע"ה וויינבערג בשידור ברדיו, ומפי השמועה שהיה ע"פ הוראה – ראה עוד בשו"ת באתרא דרב סי' ב'רנב. ובארוכה, בקובץ הע"ב דש"פ יתרו תשפ"א.

(335) ראה אג"ק ח"ב ע' תכז. ואם חל בו ל"ט – כדאי להמתין עד אחרי חצות. וראה בארוכה שו"ת באתרא דרב סי' יח'תרלת. ושנ"ת.